

εἶνε φανταστικὸς καὶ ἐξωγκωμένος τρόπος ἀναπα-
ραστάσεως τοῦ δικαίου, ἀλλὰ μία ἀναγκαία συμ-
πλήρωσις τοῦ ἀγράφου κώδικος, τόσον τοῦ κρα-
τικοῦ, ὅσον καὶ τοῦ δικαίου τῶν λαῶν πρὸς τὸ
κοινὸν ἀνθρώπινον δίκαιον γενικῶς καὶ συνεπῶς
διὰ τὴν αἰωνίαν εἰρήνην, πρὸς τὴν ὁποῖαν μόνον
ὑπ' αὐτὸν τὸν ὄρον δυνάμεθα νὰ κολακευώμεθα
ὅτι ἐξακολουθητικῶς πλησιάζομεν.

Πρώτη προσθήκη

Διὰ τὴν ἐγγύησιν τῆς διαρκοῦς εἰρήνης.

Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον παρέχει αὐτὸ τὸ ἐχέγγυον
εἶνε ἢ μεγάλη καλλιτέχνης, ἢ φύσις (*natura daeda-
la rerum*), ἀπὸ τὴν μηχανικὴν πορείαν τῆς ὁποίας
διαλάμπει φανερὰ ἢ σκοπιμότης νὰ προάγῃ ἐκ
τῆς διχονοίας τῶν ἀνθρώπων τὴν ὁμόνοιαν καὶ
μάλιστα ἐναντίον τῆς θελήσεώς των· διὰ τοῦτο ὡς
ἐξαναγκασμὸς μὲν ἑνὸς ἐκ τῶν νόμων τῆς ἐπιδρά-
σεώς της, ἀγνώστου εἰς ἡμᾶς αἰτίας, θὰ ὀνομα-
σθῆ ἰσχυρὰ ὡς ἐκ τῆς σκοπιμότητός της ὅμως, εἰς
τὴν πορείαν τοῦ κόσμου, ὡς ἐκ τῆς βαθείας σο-
φίας τῆς ἐγκειμένης εἰς αἰτίαν τινὰ ἀπευθυνομέ-
νην πρὸς τὸν ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τοῦ ἀνθρω-
πίνου γένους καὶ προσδιορίζουσιν τὸν δρόμον τοῦ
κόσμου, θὰ ὀνομασθῆ πρόνοια. * Ταύτην ἀληθῶς

(*) Εἰς τὸν μηχανισμόν τῆς φύσεως, εἰς τὸν ὁποῖον
ἀνήκει καὶ ὁ ἄνθρωπος (ὡς λογικὸν ὄν), ἐμφανίζεται
μία μορφή, τὴν ὁποῖαν δὲν δυνάμεθα νὰ συλλάβωμεν
ἄλλως, παρὰ κατατάσσοντες αὐτὴν μεταξὺ τῶν πρωταρ-
χικῶν σκοπῶν τοῦ κόσμου, ὡς δεσπόζουσιν πρόνοιαν
(*providentia gubernatrix*), ἢ ὁποία δὲν δύναται νὰ προ-
βλεφθῆ παρὰ τῶν ἀνθρώπων. Ἐκτὸς τῶν ἄλλων ὑποδι-
αιρέσεων αὐτῆς ἢ πρόνοια διακρίνεται εἰς τακτικὴν π.χ.
ὁ κατ' ἔτος θάνατος καὶ ἡ ἀνάστασις τῆς φύσεως κατὰ
τάς ἀλλαγὰς τῶν ἐποχῶν τοῦ ἔτους καὶ εἰς ἑκτακτον
π.χ. ἢ προσκόμισις τῆς ξυλείας εἰς τὰς παγωμένας
ἀκτάς, ὅπου δὲν φύονται δένδρα, διὰ τοὺς κατοικοῦντας
ἐκεῖ, οἱ ὁποῖοι δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ ζήσουν ἄνευ αὐτῶν.
Ἐνταῦθα καίτοι γνωρίζομεν τὴν φυσικὴν αἰτίαν, ὅτι δη-
λαδὴ τὰ δένδρα ποὺ ἀφθονοῦν εἰς τὰς ὄχθας τῶν ποτα-
μῶν πίπτουν εἰς τὸ ρεῦμα των καὶ παρασύρονται μέχρι

δὲν ἀναγνωρίζομεν εἰς τὰ καλλιτεχνικὰ δημιουργήματα τῆς φύσεως, ἀλλ' ἀπλῶς συμπεραίνομεν αὐτὴν καὶ μόνον (ὅπως εἰς πᾶσαν σχέσιν τοῦ σχήματος τῶν πραγμάτων μὲ τὸν σκοπὸν γενικῶς) νὰ τὴν διαλογισθῶμεν δυνάμεθα. Ἐννοιοῦν τῆς δυνατότητός της δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν ἐκ τῆς ἀναλογίας τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων τῶν ὁποίων ὅμως ἡ σχέσις καὶ ἡ ἀρμονία πρὸς τὸν σκοπὸν τὸν ὁποῖον ἀμέσως μᾶς ἐπιβάλλει ἢ λογικὴ (τὸν ἠθικόν) νὰ φαντασθῶμεν, εἶνε ἰδέα ἢ ὁποία ἀληθῶς ἀπὸ θεωρητικῆς ἀπόψεως εἶνε ὑπερβολικὴ, ἀπὸ πρακτικῆς ὅμως (π.χ. ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς ἀντιλήψεως τοῦ καθήκοντος τῆς αἰωνίας εἰρήνης) δογματικῶς καὶ κατὰ τὴν πραγματικότητά της εἶνε καλῶς θεμελιωμένη. Ἡ χρῆσις τῆς λέξεως φύσις εἶνε—ἂν, ὅπως ἐδῶ, πρόκειται μόνον περὶ θεωρίας (ὄχι περὶ θρησκείας)—καταλληλοτέρα διὰ τὰ ὅρια τῆς ἀνθρωπίνης λογικῆς ἀπὸ τὴν ἀπὸ ἀπόψεως τῆς σχέσεως τῶν ἐπιδράσεων πρὸς τὰς αἰτίας των, περιεχομένην ἐντὸς τῶν ὁρίων δυνατῆς πείρακ καὶ ἀπλουστερά, ἀπὸ τὴν ἔκφασιν μιᾶς ἀνεγνωρισμένης δι' ἡμᾶς προνοίας, εἰς τὸ μυστήριον τῶν ἀνεξερευνητῶν προθέσεων τῆς ὁποίας δυνάμεθα νὰ πλησιάζωμεν περισσότερο φέροντες ἰκάρια πτερά.

Πρὶν λοιπὸν νὰ ὀρίσωμεν ἀκριβέστερον αὐτὴν τὴν ἐγγύησιν, θὰ εἶνε ἀναγκαῖον νὰ ἐρευνήσωμεν πρῶτον τὴν κατάστασιν τὴν ὁποίαν ἔχει διοργανώσει ἢ φύσις διὰ τὰ εἰς τὴν μεγάλην σκηνὴν τῆς δρῶντα πρόσωπα, ἢ ὁποία καθιστᾷ ἀναγκαίαν τὴν ἐξασφάλισιν τῆς εἰρήνης των· μετὰ

τῶν ἐκβολῶν κλπ. οὐχ ἦττον δὲν δυνάμεθα νὰ παρίδωμεν καὶ τὴν θεολογικὴν ἄποψιν ποὺ μᾶς ἀναφέρει μίαν θείαν πρόνοιαν μίαν διατάσσουσαν ὑπεράνω τῆς φύσεως σοφίαν. Ἐπίσης ἀπὸ ὑλικῆς ἀπόψεως δύναται ἡ πρόνοια θὰ διαιρεθῆ εἰς γενικὴν καὶ εἰδικήν, ἐφ' ὅσον ἀσχολεῖται μὲ τὰ ἀντικείμενα τοῦ κόσμου εἰδικῶς καὶ δὲν ἀφίνει οὔτε τὸ παραμικρὸν ἔξω τῆς δράσεώς της.

τοῦτο δὲ καὶ τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον ἐκπληροῦται αὕτη.

Ἡ προσωρινὴ διοργάνωσις τῆς συνίσταται εἰς τὰ ἑξῆς : 1) "Ὅτι ἐφρόντισεν ὥστε εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς γῆς νὰ ὑπάρχη δυνατότης ζωῆς. 2) "Ἔθηκε τοὺς ἀνθρώπους διὰ πολέμων πρὸς ὅλας τὰς κατευθύνσεις μέχρι τῶν πλέον ἀκατοικήτων χωρῶν, διὰ νὰ τὰς συνοικήσουν. 3) Διὰ τῶν αὐτῶν πολέμων τοὺς ἐξηνάγκασε νὰ συνάψουν ἐννόμους σχέσεις μεταξύ των. Εἶνε ἤδη ἄξιον θαυμασμοῦ ὅτι εἰς τὰς ψυχρὰς ἐρήμους, εἰς τὴν παγωμένην θάλασσαν φυτρώνει ἡ χλόη, τὴν ὁποῖαν ἀνασκαλεύει κάτω ἀπὸ τὰ χιόνια ἡ ἀγρία ἔλαφος καὶ ὅτι αἱ ἄλμυραὶ ἀμμώδεις ἐρημοὶ ἔχουν τὰς καμήλους, αἱ ὁποῖαι ἐπλάσθησαν τρόπον τινὰ ἀκριβῶς, διὰ νὰ ταξιδεύουν μὲ αὐτὰς οἱ ἄνθρωποι καὶ νὰ μὴ μένουν ἀχρησιμοποίητοι.

Ἀκόμη πλέον εὐδιάκριτα ἐμφανίζεται ὁ σκοπὸς τῆς ἂν παρατηρήσωμεν ὅτι ἐκτὸς τῶν τριχωτῶν ζώων εἰς τὰ παράλια τῆς παγωμένης θαλάσσης ὑπάρχουν ἐπίσης φῶκαι, θαλάσσιοι ἵπποι καὶ φάλαιναι ποὺ προμηθεύουν εἰς τοὺς κατοίκους τῆς κρέας πρὸς διατροφήν των καὶ λίπος διὰ τὴν θέρμανσίν των. Περισσότερον ὁμως θαυμάζει κανεὶς τὴν πρόνοιαν τῆς φύσεως μὲ τὴν δι' ὕδατινης ὁδοῦ μεταφερομένην ξυλείαν, ἡ ὁποία (χωρὶς ἀκριβῶς νὰ γνωρίζωμεν ἀπὸ ποῦ προέρχεται) φθάνει εἰς τὰς ἄνευ οὐδεμιᾶς φυτείας χώρας τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ κατασκευάσουν τὰ ἔλκυθρά των, τὰ ὄπλα των καὶ τὰς καλύβας πρὸς διαμονήν των, εἰς ἃς χώρας ἦναγκασμένοι οἱ κάτοικοι νὰ εὐρίσκωνται εἰς διαρκῆ πόλεμον ἐναντίον τῶν θηρίων διάγουν εἰρηνικὰ μεταξύ των. "Ὅτι ὁμως τοὺς ὤθησε ἐκεῖ δὲν ἦτο ἴσως ἄλλο τι ἀπὸ τὸν πόλεμον. Τὸ δὲ πρῶτον μέσον πολέμου, μεταξύ ὄλων τῶν ζώων τὰ ὁποῖα κατὰ καιροὺς ἐτιθάσσευσε καὶ ἔκανε κατοικίδιον ὁ ἄνθρωπος, εἶνε ὁ ἵππος· διότι ὁ ἔλεφας ἀνήκει εἰς μεταγενεστέρους χρόνους, δηλαδή

εἰς τὰ πολυτελῶς συγκεκροτημένα κράτη. Ὅμοίως ὁ πολλαπλασιασμός καὶ ὁ ἐξευγενισμός τῶν ὀπωρικῶν διὰ μεταφυτεύσεων καὶ ἐμβολιασμῶν—ἴσως εἰς τὴν Εὐρώπην δύο εἰδῶν, τῶν ἀγριομήλων καὶ τῶν ἀγριοαπιδίων—μόνον εἰς τὰ ἤδη τελείως συγκεκροτημένα κράτη δύναται νὰ εὐδοκιμήσῃ ὅπου ὑπάρχει πλέον ἐξησφαλισμένη κτηματικὴ ἰδιοκτησία. Καὶ τοῦτο διότι προηγουμένως οἱ ἄνθρωποι ἀπολαύοντες φυσικῆς ἐλευθερίας ἐπεδίδοντο εἰς τὸ κυνήγιον, τὴν ἀλιείαν, τὴν βοσκὴν ἢ τὴν καλλιέργειαν, ὅταν δὲ ἐφευρέθησαν τὸ ἄλας καὶ ὁ σίδηρος—ἴσως τὰ πρῶτα εἶδη πού ἐζητοῦντο παντοῦ—ἐδημιουργήθησαν καὶ αἱ πρῶται ἐμπορικαὶ σχέσεις μεταξὺ διαφόρων λαῶν, κατ' ἀρχὰς εἰρηνικαὶ καὶ μάλιστα μὲν διαρκεῖς καὶ κοινωφελεῖς συμφωνίας.

Ἄφοῦ ἡ φύσις ἐφρόντισε ὥστε οἱ ἄνθρωποι νὰ δύνανται νὰ ζοῦν εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς γῆς ἠθέλησε πλέον δεσποτικῶς νὰ ζοῦν κατ' ἀνάγκην εἰς αὐτὰ καὶ παρὰ τὴν κλίσιν των ἀκόμη, χωρὶς αὐτὸ τὸ κατ' ἀνάγκην ν' ἀποτελῆ ταυτοχρόνως ἓνα καθῆκον ὡς ἓνας ἠθικὸς νόμος· καὶ πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τῆς ἐξέλεξε τὸν πόλεμον. Βλέπομεν δηλαδὴ λαούς, οἱ ὅποιοι εἰς τὴν ἐνότητά τῆς γλώσσης των γνωστοποιοῦν τὴν ἐνότητά τῆς καταγωγῆς των, ὅπως οἱ Σαμογέδαι εἰς τὴν παγωμένην θάλασσαν ἀφ' ἑνὸς καὶ ἓνας λαὸς μὲ ἰδίαν γλῶσσαν διακόσια μίλλια μακρὰν ἀπὸ αὐτοὺς εἰς τὰ Ἀλταϊκὰ ὄρη ἀφ' ἑτέρου· ἓνας ἄλλος δὲ μογγολικὸς καὶ πολεμικὸς λαός, ἐπιτεθείς, ἠνάγκασε ἓνα τμήμα μιᾶς φυλῆς νὰ καταφύγῃ πολὺ μακρὰν ἀπὸ τὸ ὅλον εἰς τὰς ἐρήμους παγωμένας χώρας ὅπου ἐγκατεστάθη βεβαίως χωρὶς τὴν ἐπιθυμίαν του (*). Οἱ Φίννοι ἐπίσης εἰς τὴν

(*) Ἡδυνάμεθα νὰ ἐρωτήσωμεν: Ἄν ἡ φύσις ἠθέλησε νὰ μὴ μείνουν ἀκατοίκητα αὐτὰ τὰ παγωμένα παράλια τί θ' ἀπεγίνοντο οἱ κάτοικοι των, ἂν μίαν ἡμέραν ἐπαυε νὰ κατεβαίνῃ ἐκεῖ ἡ δι' ὕδατινης ὁδοῦ μεταφερομένη ξυλεῖα ; Ἀπαντῶ ὅτι οἱ κάτοικοι τῶν μερῶν αὐτῶν θά.

βόρειον χώραν τῆς Εὐρώπης, οἱ ὀνομαζόμενοι Λάπωνες, ὡς καὶ οἱ ἐπίσης πολὺ ἀπομακρυσμένοι ἀλλὰ τὴν ἰδίαν γλῶσσαν ὁμιλοῦντες συγγενεῖς τῶν Οὐγγροι, ἐχωρίσθησαν ἀπὸ τοὺς ἐπιδραμόντας μεταξύ τῶν γοθικοῦς καὶ ἄλλους λαοῦς· καὶ τί ἄλλο δύναται νὰ ἔχη ἀπωθήσει τοὺς Ἑσκιμῶους— ποὺ εἶνε ἴσως πανάρχαιοι εὐρωπαϊοὶ τυχοδιώκται καὶ διαφέρουν τελείως ἀπὸ ὅλας τὰς ἀμερικανικὰς φυλάς—εἰς τὴν Βόρειον καὶ τοὺς Πεςκερές εἰς τὴν Νότιον Ἀμερικὴν, οἱ ὅποιοι ἔφθασαν μάλιστα μέχρι τῆς Γῆς τοῦ πυρός, ἀπὸ τὸν πόλεμον τὸν ὅποιον ἡ φύσις χρησιμοποιεῖ ὡς μέσον διὰ νὰ κατωκηθοῦν ὅλα τὰ μέρη τῆς γῆς; Ὁ πόλεμος ὅμως δὲν ἔχει ἀνάγκην οὐδενὸς ἰδιαιτέρου κινήτρου, ἀλλὰ θεωρεῖται ὡς ἔχων ἐμβολιασθῆ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ μάλιστα ὡς κάτι εὐγενὲς πρὸς τὸ ὅποιον ὁ ἄνθρωπος ἐλκύεται ἀπὸ τὸ αἴσθημα τῆς τιμῆς χωρὶς συμφεροντολογικὰ ἐλατήρια· τοιοῦτοτρόπως ἡ πολεμικὴ ἀνδρεία—τόσον ἀπὸ τοὺς ἀγρίους ἀμερικανούς, ὅσον καὶ ἀπὸ τοὺς εὐρωπαίους εἰς τοὺς ἵπποτικούς χρόνους— ὄχι μόνον ἐν καιρῷ πολέμου ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν πρόκλησίν του ἐπίσης ἐκρίνετο ὡς προτέρημα μεγάλης ἀξίας καὶ πολλάκις ἤρχιζεν ὁ πόλεμος διὰ νὰ ἐπιδειχθῆ αὕτη. Ἀνεγνώρισαν μάλιστα εἰς αὐτὴν μίαν ἀξιοπρέπειαν ὥστε καὶ φιλόσοφοι ἀκόμη ἔπλεξαν τὸ ἐγκώμιον τοῦ πολέμου ὡς ἔάν νὰ ἦτο ἓνας ἐξευγενισμὸς τῆς ἀνθρωπότητος, χωρὶς ν' ἀναμνησθῶ καὶ τῆς ἐκφράσεως ἐκείνου τοῦ Ἑλληνοῦ ὅστις εἶπε πῶς «ὁ πόλεμος εἶνε κατὰ τοῦτο ἐπιβλαβής, ὅτι κάμνει περισσοτέρους ἀνθρώπους κακοὺς ἀπὸ ὅσους τοιούτους ἐξολοθρεύει». Πόσα ἀπὸ αὐτὰ τὰ πράγματα ἐνεργεῖ ἡ φύσις διὰ τὸν ἰδικὸν τῆς σκοπὸν ἀποβλέπουσα

τὴν εἰσήγαγον διὰ τοῦ ἐμπορίου, δίδοντες εἰς ἀντάλλαγμα τὰ προϊόντα τοῦ ζωϊκοῦ βασιλείου μὲ τὰ ὅποια τόσον ἀφθόνως τοὺς ἔχει πλουτίσει ἡ φύσις; δέρματα, λίπος κλπ.—ἔάν ἐννοεῖται πρωτίστως ἡ φύσις ἐπέβαλλεν εἰς τοὺς λαοὺς αὐτοὺς τὴν εἰρήνην.

εἰς τὸ ἀνθρώπινον εἶδος ὡς εἰς μίαν ζωϊκὴν συ-
νομοταξίαν...

Τώρα ἔρχεται τὸ ζήτημα, τὸ πλεόν οὐσιώδες
διὰ τὸν σκοπὸν τῆς αἰωνίας εἰρήνης : « Ἐὰν ἡ
φύσις ἔχει τὴν πρόθεσιν ὅσον ἀφορᾷ τὸν σκοπὸν
τὸν ὁποῖον μεταβάλλει εἰς καθῆκον διὰ τῆς ἰδίας
του λογικῆς ὁ ἄνθρωπος πρὸς ὑποστήριξιν τῆς
ἠθικῆς του καὶ ἂν ἐγγυᾶται ὅτι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον
ὁ ἄνθρωπος ὄφειλε νὰ κάνῃ κατὰ τοὺς νόμους
τῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ δὲν τὸ κάνει ἀπὸ μίαν ἐσω-
τερικὴν φυσικὴν πίεσιν, θὰ ἐξασφαλισθῆ ὥστε νὰ
γίνῃ καὶ δὴ καθ' ὅλας τὰς σχέσεις, πού εἶνε τρεῖς,
δηλαδή τοῦ δημοσίου δικαίου, τοῦ δικαίου λαῶν
καὶ κρατῶν καὶ τοῦ παγκοσμίου πολιτικοῦ δι-
καίου». Ἐὰν ἐγὼ λέγω διὰ τὴν φύσιν «θέλει νὰ γί-
νῃ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο», αὐτὸ δὲν σημαίνει μόνον ὅτι
μᾶς ἐπιβάλλει καθῆκον νὰ τὸ κάμωμεν—διότι αὐτὸ
εἶνε δυνατόν μόνον διὰ τὴν ἀπηλλαγμένην πιέ-
σεως πρακτικὴν λογικὴν—ἀλλὰ τὸ κάνει ἡ ἰδία,
εἴτε θέλομεν ἢ ὄχι (*fata volentem ducunt, nolentem
trahunt*).

1. Ἐὰν ἓνας λαὸς ἐξηναγκάζετο, ἔστω καὶ
χωρὶς ἐσωτερικὴν διαφωνίαν, νὰ ὑπαχθῆ ὑπὸ τὴν
πίεσιν δημοσίων νόμων, ὁ πόλεμος πάλιν θὰ προ-
ήρχετο ἔξωθεν ἀφοῦ κατὰ τὸ προμνημονευθὲν
ἐργαστήριον τῆς φύσεως ἕκαστος λαὸς εὕρισκει
ἐνώπιόν του ἓναν ἄλλον πού τὸν ἐξανναγκάζει
νὰ διαμορφωθῆ ἐσωτερικῶς εἰς ἓνα κράτος διὰ νὰ
εἶνε ὡς δύναμις ἐξωπλισμένος ἐναντίον του. Εἶνε
λοιπὸν τὸ ρεπουμπλικανικὸν πολίτευμα τὸ μόνον
τὸ ὁποῖον θεμελιώνει τὸ μᾶλλον ἀρμόζον δίκαιον
εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Εἶνε ὅμως καὶ τὸ πλεόν
δύσκολον νὰ ἐφαρμοσθῆ ὅταν πολλοὶ διατεί-
νονται ὅτι ὄφειλε νὰ εἶνε ἓνα κράτος ἀγ-
γέλων καὶ ὅτι οἱ ἄνθρωποι μὲ τὰς ἐγωῖστι-
κὰς τάσεις των δὲν θὰ ἦσαν κατάλληλοι δι' ἓνα
τόσον ἕξοχον πολίτευμα. Τώρα ὅμως ἔρχεται εἰς
βοήθειαν ἡ φύσις τῆς σεβαστῆς, ἀλλὰ ἀδυνάτου
γενικῶς εἰς τὴν πρᾶξιν, εἰς τὴν λογικὴν βασιζο-

μένης θελήσεως, διὰ τῆς ἐγωϊστικῆς ἀκριβῶς ἐκείνης τάσεως ἣτις συνίσταται ἐκ μιᾶς καλῆς ὀργανώσεως τοῦ κράτους—ἢ ὁποῖα πάντως εἶνε εἰς τὴν διάθεσιν τῶν ἀνθρώπων—καὶ διὰ μιᾶς τοιαύτης διευθετήσεως τῶν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων δυνάμεων ὥστε ἢ μία νὰ σταματᾷ τὰς ἄλλας εἰς τὰς φθοροποιούς ἐπιδράσεις των ἢ νὰ τὰς ἀναχαιτίζει, οὕτως ὥστε ἢ συνέπεια ν' ἀποβαίνη διὰ τὴν λογικὴν, ὡς νὰ μὴν ἦσαν ἀμφοτέραι ἐκεῖ καὶ οὕτω ὁ ἄνθρωπος καὶ ἂν ἀκόμη δὲν ἦτο ἠθικῶς καλὸς ἄνθρωπος νὰ ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ εἶνε καλὸς πολίτης.

Τὸ πρόβλημα τῆς ἰδρύσεως κράτους ὅσον καὶ ἂν ἦχῃ τοῦτο σκληρὰ, εἶνε ἔστω καὶ δι' ἓνα λαὸν δαιμόνων—ἄρκεῖ νὰ ἔχουν λογικὸν ἐπιδεκτικὸν λύσεως· τίθεται δὲ οὕτω : «Ἐνα πλῆθος ἀπὸ λογικὰ ὄντα, ἀναζητοῦντα γενικοὺς νόμους πρὸς συντήρησιν των, ἕκαστον ὅμως τῶν ὁποίων ἐπιθυμεῖ ἐν κρυπτῷ νὰ ἐξαιρηθῆται ἀπὸ τοῦ νὰ τοὺς τακτοποιήσῃ καὶ κατευθύνῃ τὴν σύνταξιν των, πῶς εἰς μὲν τὰς ἰδιωτικὰς των σχέσεις ἀλληλοβοηθοῦνται, εἰς τὰς δημοσίας των τουναντίον παραιτοῦνται πάσης βοηθείας κατὰ τρόπον τόσον ἐπιτυχῆ ὡς ἔάν ἦσαν ἀπηλλαγμένοι πάσης κακίας ;» Ἐνα τοιοῦτον πρόβλημα πρέπει νὰ εἶνε ἐπιδεκτικὸν λύσεως. Διότι δὲν εἶνε ἢ ἠθικὴ βελτίωσις τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ μόνον ὁ μηχανισμὸς τῆς φύσεως ἀπὸ τὸν ὁποῖον ζητεῖ νὰ μάθῃ ἢ παροῦσα μελέτη πῶς θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποβῆ ἐπωφελῆς εἰς τοὺς ἀνθρώπους, διὰ νὰ κατευθύνῃ οὕτω πῶς τὴν διάστασιν ἑνὸς λαοῦ μὲ τὰ ἀντιειρηνικὰ φρονήματα ἑνὸς ἄλλου ὥστε νὰ θεωρήσουν ἀμφοτέροι ἀπαραίτητον νὰ ὑπαχθοῦν εἰς ἀναγκαστικούς νόμους καὶ τοιουτοτρόπως νὰ ἐπαναφέρουν τὴν κατάστασιν τῆς εἰρήνης, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ νόμοι ἔχουν τὴν ἰσχύν των. Αὐτὸ δυνάμεθα νὰ τὸ ἴδωμεν ἐπίσης εἰς τὰ ὑπάρχοντα ἀλλ' ὄχι ἀκόμη τελείως ὀργανωμένα κράτη, τὰ ὁποῖα πλησιάζουν πολὺ κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν συμπεριφορὰν

εἰς ἐκεῖνο ποῦ προσδιορίζει ἡ ἰδέα τοῦ δικαίου, τὸ καλὸν πολίτευμα· ἀφορμὴ δὲ δὲν εἶνε ἡ ἠθικὴ των ὑπόστασις· ἀλλ' ἀντιθέτως ἀπὸ τὸ καλὸν πολίτευμα προπάντων ἀναμένει κανεῖς τὴν καλὴν ἠθικὴν μόρφωσιν ἐνὸς λαοῦ· ἐπομένως ὁ μηχανισμὸς τῆς φύσεως μέσῳ ἐγωϊστικῶν κλίσεων, αἱ ὁποῖαι φυσικὰ ἀντιδρῶσι καὶ ἐξωτερικῶς πρὸς ἀλλήλους, δύναται νὰ χρησιμοποιηθῇ ἀπὸ τὴν λογικὴν ὡς μέσον, διὰ τῆς ὑποχωρήσεως ἐνώπιον τοῦ νομικοῦ ὑποδείγματος πρὸς ἴδιον σκοπὸν καὶ δι' αὐτοῦ ἐπίσης, ἐφ' ὅσον ἐξαρτᾶται ἀπὸ αὐτὸ τὸ κράτος, νὰ προαγάγῃ αὐτὴ τὴν ἐσωτερικὴν ὡς καὶ τὴν ἐξωτερικὴν εἰρήνην καὶ νὰ τὴν ἐξασφαλίσῃ. Αὐτὸ λοιπὸν σημαίνει ὅτι ἡ φύσις θέλει ἀνυπερθέτως νὰ καταλάβῃ τελικῶς τὸ δίκαιον τὴν ἀνωτάτην δύναμιν. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον λοιπὸν παραμελοῦμεν ἐδῶ νὰ πράξωμεν, γίνεται μόνον του εἰς τὸ τέλος, καίτοι μὲ πολλὴν ἐνόχλησιν· «Ὅταν λυγίσωμεν τὸν σωλῆνα πολὺ δυνατὰ σπάζει» καὶ ὅστις θέλει πάρα πολλά, αὐτὸς δὲν θέλει τίποτε.

2. Ἡ ἰδέα τοῦ λαϊκοῦ δικαίου προϋποθέτει τὴν ἀπομόνωσιν πολλῶν γειτονικῶν κρατῶν ἀνεξαρτήτων ἀπ' ἀλλήλων καί, μολονότι μία τοιαύτη κατάστασις καθ' ἑαυτὴν εἶνε ἤδη μία ἐμπόλεμος κατάστασις, ἐὰν μία ὁμοσπονδιακὴ ἔνωσις δὲν ἀποτρέψῃ ἀπὸ αὐτὰ τὴν ἔκρηξιν τῶν ἐχθροπραξιῶν, εἶνε ἐν τούτοις αὕτη κατὰ τὴν ἰδέαν τῆς λογικῆς καλυτέρα ἀπὸ τὴν συγχώνευσιν αὐτῶν διὰ τῆς ὑπεραυξήσεως μιᾶς δυνάμεως περισσότερον ἀπὸ τὰς ἄλλας καὶ τῆς μεταβολῆς αὐτῆς εἰς μίαν παγκόσμιον μοναρχίαν· διότι οἱ νόμοι μὲ τὴν ἀυξάνουσαν δικαιοδοσίαν τῆς κυβερνήσεως ζημιώνονται πάντοτε περισσότερον μὲ τὴν ἀνανέωσιν των καὶ ἕνας ἄψυχος δεσποτισμὸς, ἀφοῦ ἐκριζώσῃ τὰ φύτρα τοῦ καλοῦ, μεταπίπτει πάντοτε τελικῶς εἰς ἀναρχίαν. Ἐν τούτοις αὕτη εἶνε ἡ ἐπιθυμία ἐνὸς κράτους ἢ τῆς ἀνωτάτης αὐτοῦ κεφαλῆς, νὰ μετατεθῇ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εἰς τὴν

κατάστασιν διαρκούς ειρήνης κυριαρχούν ει δυνατόν επί ολοκλήρου του κόσμου. Ἄλλ' ἡ φύσις θέλει διαφορετικά. Μεταχειρίζεται δύο μέσα διὰ νὰ ἐμποδίση τοὺς λαοὺς ἀπὸ τὴν ἀνάμειξιν καὶ διὰ νὰ τοὺς ἀποχωρίση, τὴν διαφορὰν τῶν γλωσσῶν καὶ τὴν διαφορὰν τῶν θρησκειῶν * τὰ ὅποια ἀληθῶς φέρουν τὴν τάσιν πρὸς ἀμοιβαῖον μῖσος καὶ προφάσεις πολέμου, ἀλλὰ μὲ τὴν αὐξήσιν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὴν βαθμιαίαν προσέγγισιν τῶν ἀνθρώπων ὁδηγεῖ εἰς μεγαλυτέραν συμφωνίαν ἀρχῶν πρὸς συνεννόησιν διὰ μίαν εἰρήνην, ἡ ὅποια, ὄχι ὅπως ἐκεῖνος ὁ δεσποτισμὸς (ἐπὶ τοῦ νεκροταφείου τῆς ἐλευθερίας) διὰ τῆς ἐξασθενήσεως ὄλων τῶν δυνάμεων ἀλλὰ διὰ τῆς ἰσορροπίας τῆς με ζωηρωτάτην ἄμιλλαν τῶν κρατῶν, παράγονται καὶ ἐξασφαλίζονται.

3. Ὅπως ἡ φύσις χωρίζει σοφῶς τοὺς λαοὺς, τοὺς ὁποίους μὲ τὴν θέλησιν ἐκάστου κράτους καὶ μάλιστα κατὰ τὰς βάσεις τοῦ δικαίου τῶν λαῶν, εὐχερῶς θὰ ἠδύνατο νὰ τοὺς ἐνώσῃ μεταξύ των διὰ πανουργίας ἢ διὰ τῆς βίας, οὕτω ἐνώνει ἐξ ἄλλου λαοὺς, τοὺς ὁποίους ἡ ἐννοια τοῦ παγκοσμίου πολιτικοῦ δικαίου δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ τοὺς ἐξασφαλίσῃ ἐναντίον βίας καὶ πολέμου μὲ τὴν ἀμοιβαίαν φιλοκέρδειαν. Εἶνε τὸ ἐμπορικὸν πνεῦμα, τὸ ὅποϊον δὲν δύναται νὰ συνυπάρξῃ μὲ τὸν πόλεμον καὶ τὸ ὅποϊον καταλαμβάνει ἄργά ἢ γρήγορα κάθε λαόν. Ἐπειδὴ λοιπὸν μεταξύ ὄλων τῶν ὑποτεταγμένων εἰς τὴν κρατικὴν ἰσχὺν δυνάμεων (μέσων) ἡ δύναμις τοῦ χρήματος ἠδύνατο νὰ εἶνε ἡ ἀσφαλεστέρα, εἶνε ἠναγκασμένα τὰ κράτη (βεβαίως ὄχι ἀκριβῶς ἀπὸ ἠθικὰ ἐλατήρια) νὰ προαγάγουν τὴν εὐγενικὴν εἰρήνην καὶ ὅπου ἀπειλεῖται ποτὲ νὰ ἐκραγῇ πόλε-

* Διαφορὰ τῶν θρησκειῶν εἶνε μία θαυμασία ἔκφρασις ἀκριβῶς ὡς νὰ ὁμιλούσαμε περὶ διαφόρων ἠθικῶν. Ὑπάρχουν διάφοροι τρόποι καὶ διάφορα βιβλία πίστεως, ἀλλὰ μόνον μία μοναδικὴ δι' ὄλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ εἰς ὅλας τὰς ἐποχὰς ἰσχύουσα θρησκεία.

μος εἰς τὸν κόσμον, νὰ τὸν ἀποσοβοῦν διὰ μεσο-
λαβήσεων ὡσὰν νὰ εὐρίσκοντο εἰς διαρκῆ σύνδε-
σμον· διότι μεγάλαι ἐνώσεις πρὸς πόλεμον κατὰ
τὴν φύσιν τοῦ πράγματος πολὺ σπανίως γίνονται
καὶ ἀκόμη σπανιώτερον εὐδοκιμοῦν. Κατ' αὐτὸν
τὸν τρόπον ἐγγυᾶται ἡ φύσις διὰ τοῦ μηχανισμοῦ
τῆς εἰς αὐτὰς τὰς ἰδίας ἀνθρωπίνας κλίσεις τὴν
αἰωνίαν εἰρήνην μὲ μίαν ἀσφάλειαν βεβαίως ἢ
ὁποῖα δὲν εἶνε ἀρκετὴ νὰ προμαντεύσῃ τὸ μέλλον
αὐτῆς θεωρητικῶς, φθάνει ὅμως εἰς πρακτικὸν
σκοπὸν καὶ τὸ κάμνει καθῆκον τῆς νὰ ἐργάζεται
δι' αὐτὸν τὸν σκοπὸν τὸν ὄχι ἀπλῶς χιμαιρικόν.

Δευτέρα προσθήκη.

Μυστικὸν ἄρθρον πρὸς αἰωνίαν εἰρήνην.

Ἐνα μυστικὸν ἄρθρον εἰς τὰς διαπραγματεύ-
σεις τοῦ δημοσίου δικαίου εἶνε ἀντικειμενικόν,
δηλαδή κατὰ τὸ περιεχόμενόν του θεωρούμενον,
μία ἀντίρρησης· ὑποκειμενικῶς ὅμως κρινόμενον
ἐκ τῆς ποιότητος τοῦ προσώπου τὸ ὁποῖον τὸ
ὑπαγορεύει, δύναται νὰ ἀποτελῇ ἓνα μυστικόν,
ὅταν τὸ πρόσωπον τοῦτο εὐρίσκει ἐπικίνδυνον
διὰ τὴν ἀξιοπρέπειάν του νὰ ἀναγγείλῃ δημοσίᾳ
τὴν ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου προέλευσιν.

Τὸ μοναδικὸν ἄρθρον αὐτοῦ τοῦ εἴδους περιέ-
χεται εἰς τὴν πρότασιν «Τὰ ἀξιώματα τῶν φιλο-
σόφων ἐπὶ τῶν ὄρων τῆς δυνατότητος τῆς δημο-
σίας εἰρήνης ὀφείλουν νὰ τὰ συμβουλεύωνται τὰ
κράτη τὰ ἐξωπλισμένα πρὸς πόλεμον».

Φαίνεται ὅμως διὰ τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν
ἐνὸς κράτους, εἰς τὴν ὁποίαν φυσικὰ ἀποδίδουν
τὴν μεγίστην σοφίαν, ὅτι εἶνε μειωτικὸν νὰ ζητᾶ
διδασκαλίαν ἀπὸ ὑπηκόους—τοὺς φιλοσόφους—
διὰ τὰς βάσεις τῆς στάσεώς της ἀπέναντι ἄλ-
λων κρατῶν· εἶνε ὅμως λίαν φρόνιμον νὰ τὸ
πράττῃ. Τὸ κράτος δύναται πρὸς τοῦτο σιωπηλῶς
νὰ τοὺς προκαλέσῃ, ἐὰν δηλαδή τοὺς ἀφίνει νὰ
ὁμιλοῦν δημοσίως καὶ ἐλευθέρως, ἐπὶ τῶν ἀξιο-
μάτων τῶν σχετικῶν μὲ τὸν πόλεμον—πρᾶγμα τὸ

ὁποῖον μόνοι των θὰ ἔκαμνον ἐάν δέν τοὺς ἀπηγόρευον· καὶ ἡ συμφωνία τῶν κρατῶν μεταξύ των ἐπ' αὐτοῦ τοῦ σημείου δέν χρειάζεται οὐδεμίαν ἰδιαιτέραν συνεννόησιν τῶν κρατῶν τούτων, ἀλλ' ἐναπόκειται εἰς τὴν ὑποχρέωσιν τῆς γενικῆς—ἠθικῆς—νομοθετίδος, τῆς ἀνθρωπίνης λογικῆς. Μὲ αὐτὸ ὅμως δέν ἐννοεῖται ὅτι τὸ κράτος ὄφειλε νὰ παραχωρήσῃ τὴν προτίμησιν εἰς τὰ ἀξιώματα τῶν φιλοσόφων καὶ ὄχι εἰς τὰς ἀποφάσεις τῶν νομικῶν—τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῶν τῆς δυνάμεως τοῦ κράτους—ἀλλ' ἀπλῶς νὰ τοὺς ἀκούσῃ. Ὁ τελευταῖος, ὁ ὁποῖος ἔχει ὡς σύμβολά του τὴν πλάστιγγα τοῦ δικαίου ἀλλὰ πλησίον αὐτῆς καὶ τὸ ξίφος τῆς δικαιοσύνης, ἐξυπηρετεῖται γενικῶς διὰ τοῦ φιλοσόφου· ἐν τούτοις ὅπως ἀναχαιτίσῃ ὅλας τὰς ξένας ἐπιρροὰς ἀπὸ τὴν πλάστιγγα τοῦ δικαίου καὶ ὅταν τὸ ἓνα μέρος αὐτῆς δέν θέλει νὰ κατέλθῃ τοποθετεῖ εἰς αὐτὸ τὸ ξίφος (*vae victis*) ὅποτε ὁ νομομαθῆς, ὅστις δέν εἶνε (ἐπίσης κατὰ τὴν ἠθικὴν) φιλόσοφος καὶ ἐπειδὴ εἶνε τὸ ἐπάγγελμά του, μεταχειρίζεται προχείρους νόμους χωρὶς ὅμως νὰ καταβάλλῃ προσπάθειαν διὰ νὰ ἐρευνήσῃ ἂν αὐτοὶ οἱ νόμοι δέν χρειάζονται μίαν διόρθωσιν καὶ κατατάσσει αὐτὸν τὸν πραγματικῶς κατώτερον βαθμὸν τῆς ἐπιστήμης του, ἐπειδὴ συνοδεύεται μὲ τὴν ἐξουσίαν, εἰς τὸν ἀνώτατον. Ἡ φιλοσοφία παραμένει ἔναντι αὐτῆς τῆς συνησπισμένης δυνάμεως ἐπὶ μιᾶς πολὺ κατωτέρας βαθμίδος. Οὕτω λέγεται π. χ. περὶ τῆς φιλοσοφίας ὅτι εἶνε ἡ ὑπηρέτις τῆς Θεολογίας. Δέν καθορίζεται ὅμως καλὰ «ἂν κρατῇ τὴν δάδα ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν ἀξιότιμον κυρίαν της ἢ πίσω ἀπὸ τὴν οὐρανὸν της».

Δέν δυνάμεθα ν' ἀναμείνωμεν νὰ φιλοσοφήσουν οἱ βασιλεῖς ἢ νὰ γίνουν οἱ φιλόσοφοι βασιλεῖς, οὔτε ὅμως καὶ νὰ τὸ εὐχηθῶμεν· διότι ἡ κατοχὴ τῆς δυνάμεως καταστρέφει ἀναποφεύκτως τὴν ἐλευθέραν κρίσιν τοῦ λόγου.

Οἱ βασιλεῖς ὅμως ἢ οἱ βασιλικοὶ λαοὶ (ἐκεῖνοι

οί ὅποιοι ἄρχονται μὲ νόμους ἰσότητος) δὲν ἐξαφανίζουσι τὴν τάξιν τῶν φιλοσόφων, ἀλλὰ τὴν ἀφί-
νουσι νὰ ὁμιλῇ δημοσίᾳ, διότι καὶ εἰς τοὺς δύο εἶνε
ἀπαραίτητος πρὸς φωτισμὸν τῶν ἔργων τῶν· αὐτὴ
δὲ ἡ τάξις ὡς ἐκ τῆς φύσεώς της εἶνε ἀκατάλλη-
λος διὰ κοσμικὰς συγκεντρώσεις καὶ ἐξ αἰτίας τῆς
ὑπολήψεώς της διὰ μίαν προπαγάνδαν ἐν-
τελῶς ἀγύποπτος.

ΠΑΡΑΤΗΜΑ

I

*Ἐπὶ τῆς διαφωνίας μεταξὺ τῆς ἠθικῆς καὶ
τῆς πολιτικῆς πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς
αἰωνίας εἰρήνης.*

Ἡ ἠθικὴ εἶνε ἤδη καθ' ἑαυτὴν μία πρᾶξις μὲ
ἀντικειμενικὴν σημασίαν, ὡς σύνολον ἀπολύτως
προστακτικῶν νόμων, κατὰ τοὺς ὁποίους ὀφείλο-
μεν νὰ ἐνεργῶμεν καὶ εἶνε καθαρὰ ἀσυναρτησία,
ἀφοῦ παρεχωρήσαμεν εἰς αὐτὴν τὴν ἔννοιαν τοῦ
καθήκοντος—τὸ κύρος της—νὰ θέλωμεν ἀκόμη νὰ
λέγωμεν ὅτι δὲν ἠμποροῦμεν νὰ τὴν ἐφαρμώσω-
μεν· διότι τότε ἐκφεύγει αὐτὴ ἡ ἔννοια ἀπὸ τὴν
τῆς ἠθικῆς (*ultra posse nemo obligatur*). Ἐπομέ-
νως δὲν ὑπάρχει οὐδεμία ἔρις τῆς πολιτικῆς, ὡς
ἐξασκούσης νομικὴν διδασκαλίαν, μὲ τὴν ἠθικὴν,
ὡς τοιαύτην, ἀλλ' ὡς θεωρητικὴν· θὰ ἠδύνατο νὰ
νοηθῇ λοιπὸν μὲ τὴν τελευταίαν μία γενικὴ διδα-
σκαλία νοημοσύνης, δηλαδή μία θεωρία τῶν ἀξιω-
μάτων, ὑπὸ τοὺς πλεονεκτικῶς ὑπολογισθέντας
σκοποὺς, τῆς ὁποίας νὰ ἐκλέγωνται τὰ χρησιμώ-
τερα μέσα, δηλαδή νὰ διαψεύδεται γενικῶς ὅτι
ὑπάρχει μία ἠθικὴ.

Ἡ πολιτικὴ λέγει «Νὰ εἰσθε πονηροὶ ὅπως οἱ
ὄφεις», ἡ δὲ ἠθικὴ προσθέτει ὡς περιοριστικὸν ὄρον
«καὶ χωρὶς δόλον ὅπως αἱ περιστέραί». Ἄν ἀμ-
φότερα δὲν δύνανται νὰ ὑπάρξουν εἰς μίαν καὶ
τὴν αὐτὴν διαταγὴν, τότε ἀληθῶς ὑπάρχει μία ἔρις
τῆς πολιτικῆς μὲ τὴν ἠθικὴν· ἂν ὅμως πρέπη ἀπο-